

1.7. STEPENI ODGOJNOG SISTEMA

Od rođenja do kraja života čovjek uči, prima odgojno-obrazovne uticaje i utiče odgojno-obrazovno. On se ne vaspitava i obrazuje samo u specijalizovanim ustanovama — školama, već, kao što je prikazano u shemi br. 7, i na raznim mjestima svog života, rada i socijalnog djelovanja. Na svim tim mjestima čovjek se stalno susreće sa pitanjima: Kakvo ponašanje se očekuje od njega na tom mjestu, šta se tamo može, a šta mora, šta se ne može i ne smije (ako želi da ga prihvate i da bude uspješan). Dakle, čovjek se na svim tim mjestima prilagođava određenim normama, orijentiše se prema njima i ponaša se u skladu sa tim normama. Na taj način on se stalno potčinjava životnim situacijama, udaljava se od određenih oblika ponašanja, prihvata određene norme i izgrađuje vlastitu autonomiju do izvjesnog stepena. Nekim socijalnim formama čovjek pripada samo manjim ili većim dijelom života (vrtić, škola i slično), a neki oblici socijalnog uticaja prate ga tokom cijelog života (porodica, masovni mediji i slično).

Život modernog čovjeka prima (manje-više) uobičajene forme kroz koje prolaze svi: rađa se kao pripadnik uže porodice i sa (oko) tri godine odlazi u dječiji vrtić, sa oko šest godina prolazi »minimalni program« predškolskog odgoja i obrazovanja, pa potom sa 6–7 godina polazi u osnovnu, a zatim u srednju školu. Paralelno (i sve više) je izložen djelovanju masovnih medija, uže i šire socijalne sredine, vršnjačkih grupa i raznih faktora u slobodnom vremenu. Na njega utiču i neformalne grupe i pojedinci sa kojima dolazi u dodir. Većina ljudi po završetku srednje škole stupa na rad, (muškarci na odsluženje vojnog roka) i zasnivanje porodice. Jedan broj odlazi na studije, pa se tek onda uključuje u rad i zasniva porodicu. Odgoj i obrazovanje se tu ne završava, već nezaustavno teče kao što teče i sam život. Ne završava se ni pojavom »treće generacije«, ni odlaskom u penziju. Ono je permanentan proces.

Iako se može smatrati bespredmetnim, napravićemo u okviru ovog poglavlja kratak prikaz uticaja porodice, grupa vršnjaka, dječijih vrtića, masovnih medija, sistema slobodnog vremena, preduzeća, obrazovanja odraslih, na čovjeka od najranijeg doba, pa do kraja života. Dijete živi, raste i razvija se u različitim sredinama i poljima učenja, koje su međusobno uslovljene i djeluju u istom smjeru, ali mogu biti i protivrječne. Dominantni vaspitni uticaj roditelja se polako gubi, već u fazi dok je dijete u dječijem vrtiću. Pri prvom povratku djeteta iz dječijeg vrtića roditelj je na »ispitu« i mora neke svoje postupke objašnjavati i tumačiti pred novim iskustvom djeteta.

Sa polaskom djeteta u školu ta pojava tek dobija puni izražaj.

U ovom pregledu stepeni odgojnog sistema nećemo obrađivati školu, jer je školi posvećen čitav dio ove knjige.

1.7.1. Porodica

Porodica ima svoj dugotrajni razvoj, pun uspona i padova. Postoje mnogobrojna sociološka istraživanja o porijeklu porodice.

Šta je porodica?

Porodicu različito shvataju čak i njeni najuži članovi: djeca, roditelji, babe i djedovi. Prema shvatanju djeteta porodici pripadaju osobe koje stalno žive sa njim u istom domaćinstvu; za roditelje — to su oni i njihova djeca, a po mišljenju babe i djeda porodicu čine oni, njihova djeca i djeca njihove djece.

Porodica se najčešće idealizuje iako ni teorijski nije moguće stvoriti idealni model porodice. Ima shvatanja da je najbolja porodicu koju čine članovi iz tri generacije: djed i baka, otac i majka i djeca. Postoje mišljenja da je najbolja porodica koju čine roditelji i njihova djeca. Isto tako postoje i drugi parametri za porodicu: dva djeteta (muško i žensko), oba roditelja zaposlena, porodica stambeno i materijalno situirana; porodica koja se ne razdvaja do dječije punoljetnosti, odnosno dok djeca ne završe školovanje, dok se ne zaposle i ne formiraju svoje porodice... U porodicama se, krajnje realno, stiču vrlo različiti odgojno-obrazovni uticaji, ili životna iskustva, dobra i loša. Djeca se u porodici mogu osjećati srećno ili nesrećno; u njoj mogu doživjeti podsticaje ili biti blokirana u brojnim željama i aktivnostima.

Moguće je izgrađivati, makar u vidu teorijske pretpostavke, izvjesne tipizirane modele u kojima bi porodica mogla da pruži optimalni doprinos odgojnom sistemu. (Sličan model izgradio je njemački pedagog Herman Gizeke, 1991):

1. Zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba za ljubavlju, sigurnošću, priznanjem i povjerenjem u društveno-kulturnim uslovima — moguće je samo u porodici. Sva druga socijalna polja imaju samo djelimične, po vremenu i prostoru, ograničene socijalne uticaje.

2. Porodica uvodi dijete u socijalne i kulturne norme; ona (porodica) se doživljava kao temeljni socijalni i emocionalni model zajedničkog života ljudi. Pedagoški značaj porodice ogleda se u stilu i tonu ophođenja

roditelja među sobom i prema djeci, u kulturnim interesima, vrsti i načinu prosuđivanja drugih ljudi, načinu uključivanja djece u različite dužnosti u domaćinstvu, načinu ophođenja u konkretnim životnim situacijama (nevolja, kriza, žalost, radost, sreća...) i u raznim životnim pojedinostima.

3. Porodica otvara vrata prema ostalom svijetu. U porodicu roditelji, i ostali članovi, donose iskustva (sa radnog mjesta, iz raznih susreta u užoj i široj socijalnoj sredini), a porodica čini povjerljivo mjesto provjeravanja i interpretiranja tih iskustava.

4. Porodica omogućava sticanje stabilnih iskustava ljudske solidarnosti. Jedinka se u porodici osjeća sigurno, bez obzira da li joj trenutne aktivnosti i obaveze polaze za rukom ili ne. Zato ta sigurnost i pripadanje porodici ima veliki značaj kroz cio život.

Naravno, ovu skicu je moguće ilustrovati i pokazivati prednosti (ili nedostataka) socijalne i pedagoške klime u porodici.

Odgojnim djelovanjem u porodici moguće je ostvariti i pojedine elemente odgojnih komponenti (fizički, intelektualni, moralni, radni i estetski odgoj):

— u porodici je moguće usvajanje sistema vrijednosti, što čini osnovu za formiranje pogleda na svijet; formiranje vještina i navika potrebnih za svakodnevni praktičan rad; razvijanje i njegovanje radne kulture i osposobljavanje za stalno obrazovanje i samoobrazovanje (permanentno obrazovanje); razvijanje sposobnosti: uočavanja, pažnje, pamćenja, mišljenja, mašte (intelektualni odgoj);

— u porodici se stiče i trajno njeguje svijest o moralnim normama; razvijaju se moralna osjećanja i njeguje ponašanje i postupanje u skladu sa društvenim moralnim normama; izgrađuje se odnos prema društvenoj zajednici, prema drugim ljudima i prema samom sebi (moralni odgoj);

— u porodici se stiču i razvijaju sposobnosti za uočavanje, doživljavanje i stvaranje raznovrsnih estetskih vrijednosti (estetski odgoj);

— u porodici se stiču radne navike i izgrađuje kultura rada (radni odgoj);

— u porodici se stiču znanja za očuvanje i jačanje zdravlja i izgrađuju navike ponašanja u svakodnevnom životu u skladu sa određenim higijensko-zdravstvenim normama (zdravstveni odgoj).

Međutim, porodica može biti izvor, nosilac, ili mjesto brojnih problema, koji mogu djelovati kao ograničavajući faktori ostvarivanja procesa socijalizacije i zadataka odgoja i obrazovanja.

Navodimo nekoliko ilustracija (Sličnu ilustraciju daje njemački pedagog Giseke, 1993):

— Vodeći član(ovi) porodice, koristeći emocionalne veze u porodici, često prenosi razočarenja i neuspjehe sa posla, tražeći kompenzaciju, čime preopterećuje ostale članove porodice;

— Patrijarhalna porodica, koju je u čvrstoj vezi držala ekonomska zavisnost članova, raspala se pa se, na primjer, odluke o rastavi braka donose lakše i brže. Suvišno je tumačiti kakav odraz ima taj čin na klimu u porodici. U svakom slučaju broj onih koji pate zbog neriješenih odnosa u porodici stalno je u porastu, a to su, u najvećem broju slučajeva, djeca. U takvim porodičnim okolnostima nerijetko dijete poprima (manji ili veći) dio uloge izgubljenog supružnika, pa se njemu iskazuju razočarenja doživljena od raznih drugih osoba;

— U porodici su česte situacije da se dolazi do saznanja o neželjenoj djeci i o djeci koja »otežavaju život roditeljima«. Čak i najmanji sukob među roditeljima prva osjete djeca, jer ona i jesu najslabija karika u lancu;

— Porodica nikada u dovoljnoj mjeri ne uspijeva da jedinku potpuno osamostali, za trajno samostalno kretanje kroz život, bez emotivnih i socijalnih veza sa porodicom;

— Mnogi roditelji »žive za svoju djecu« do te mjere da to postaje štetno za dobro te djece. Takvi roditelji prosto ne mogu da shvate da je njihovo dijete konačno odrastao čovjek, da već treba da formira svoju porodicu i da svoju ljubav pokloni osobama u svojoj novoj porodici;

— U mnogim porodicama djeca ostaju emocionalno i socijalno toliko vezana za roditelje (ili jednog od njih) da imaju ozbiljne probleme da se uključe u životnu stvarnost.

I ovu skicu negativne psiho-socijalne klime u porodici moguće je dopunjavati brojnim primjerima za svaku komponentu odgoja: fizički i zdravstveni, intelektualni, moralni, estetski i radno-tehnički.

1.7.2. Grupe vršnjaka

Prva aktivnija uključivanja u igre sa drugom djecom počinju sa (oko) navršene tri godine života. U grupi vršnjaka dijete počinje da uči kako da se prilagodi drugoj djeci i poštuje pravila igre, kako da se održi u grupi i kako da od drugih traži to isto. Ono biva odbijeno ili prihvaćeno, dobija prva priznanja ili osjeća prve strahove (frustracije) zbog neprihva-

ćenosti. Vršnjačke grupe su bezobzirne u isključivanju iz igre onih koji su slabiji, manji, mlađi, ili manje sposobni. Isto tako, ne postoje pedagozi koji mogu vještije i lakše uključiti manju, mlađu i slabiju djecu u igru nego što to mogu učiniti vršnjačke grupe.

Socijalna iskustva koja se stiču u vršnjačkim grupama su izuzetno velika i značajna i ne mogu se nadomjestiti u porodici. One imaju važnu ulogu kroz cio život. Dječije vršnjačke grupe, koje karakteriše visok stepen solidarnosti, mogu imati čvršće ili labilnije međusobne odnose i različite forme okupljanja: grupa koja se okuplja na određenom mjestu (ulica, trg, ugao i slično), grupa koja se okuplja u nekom lokalnu, bioskopu; grupa koju čine maloljetni prijestupnici i tako dalje. Ono što je, sa aspekta odgojnog uticaja posebno važno jeste izuzetan uticaj grupa na kreiranje zajedničkih oblika ponašanja i donošenje sudova. O nekim pitanjima, koja su u žiži interesovanja grupe, mišljenja pedagoga i psihologa su nepodijeljena: pitanja potrošačkog ukusa (moda u odijevanju i opštem izgledu), seksualna pitanja i tako dalje. Vršnjačke grupe često čine podsistem u sistemu kulturnih vrijednosti sa jako naglašenim osobinama koje taj podsistem karakterišu kao nešto posebno. U našim društvenim uslovima najočitiji primjer za to su diskoteke.

Vršnjačku grupu mogu karakterisati i neka socijalno nastrana obilježja i njoj se može pripadati samo ako se učestvuje u njenoj glavnoj aktivnosti. Tako se počinje (uglavnom) sa prvim cigaretama, prvim konzumiranjem alkohola, pa do drastičnih primjera kao što je uživanje opojnih sredstava i droga. Takva vršnjačka grupa dobija štetne i vrlo opasne socijalne odlike.

O ovom problemu i vršnjačkim grupama uopšte, postoji izuzetno veliki broj studija.

1.7.3. Dječiji vrtić

Dječiji vrtić omogućava djetetu susret sa odraslim osobama koje ne pripadaju njegovoj porodici, a koje mu nude i pružaju nešto što je veoma slično onome što nude roditelji, prije svega pomoć i zaštitu. Dijete susreće drugu djecu koja nisu braća i sestre, ali je sa njima u čestom kontaktu, mora ih prihvatati i u odnosima s njima ponašati se u skladu sa određenim pravilima. Tako dječiji vrtić postaje novi socijalni izazov.

Ova ustanova predstavlja za dijete novu sredinu sa bogatim obrazovnim sadržajima. Gotovo da nema porodice koja može kao vrtić pružiti dje-

ljučivanju iz igre onih koji su to tako, ne postoje pedagozi lađu i slabiju djecu u igru ne-

njačkim grupama su izuzetno u porodici. One imaju važnu pe, koje karakteriše visok ste-nije međusobne odnose i razli-a na određenom mjestu (ulica, ekom lokalnu, bioskopu; grupa e. Ono što je, sa aspekta odgoj-ticaj grupa na kreiranje zajed-a. O nekim pitanjima, koja su u ga i psihologa su nepodijeljena: nju i opštem izgledu), seksual-esto čine podsistem u sistemu osobinama koje taj podsistem društvenim uslovima najočitiji

i neka socijalno nastrana obi-e učestvuje u njenoj glavnoj ak-rtvim cigaretama, prvim konzujera kao što je uživanje opojnih dobija štetne i vrlo opasne soci-ama uopšte, postoji izuzetno ve-

ret sa odraslim osobama koje ne ude i pružaju nešto što je veoma ga pomoć i zaštitu. Dijete susreće e sa njima u čestom kontaktu, mo-našati se u skladu sa određenim i socijalni izazov. novu sredinu sa bogatim obrazov-ce koja može kao vrtić pružiti dje-

tetu bogatstvo raznovrsnih igara koje razvijaju koncentraciju, pažnju, ma-štu, kognitivne i fizičke sposobnosti i razvoj uopšte. Postoje mišljenja pe-dagoga i brojni praktični pokušaji da se obrazovanju u dječijim vrtićima pristupi organizovano i planski, odnosno da se formulišu odgojno-obra-zovni ciljevi i zadaci i da se insistira na njihovom ostvarivanju. Najčešći su zahtjevi da se sa navršenih pet godina pristupi učenju čitanja.

U svijetu i kod nas prevladaju mišljenja da u dječijem vrtiću treba odgojno djelovati na ostvarivanje socijalnih, a ne obrazovnih zadataka.

1.7.4. Sredstva masovne komunikacije (mas-mediji)

Radio i televizija su danas dostupni svakoj porodici. Uticaj mas-me-dija, pogotovu radija i televizije, ali i štampe je ogroman i vrši obrazov-no-odgojni uticaj na sve niži uzrasni nivo. Dijete se sa televizijskom slikom susreće u najranijem djetinjstvu i skoro da nije moguće označiti vrijeme prvog razumijevanja poruke, a poruku teksta počinje shvatati po-što nauči da čita. Tako masovni mediji počinju djelovati u porodici, u gru-pama vršnjaka i u školi.

Kraj XX vijeka je u razvijenom svijetu obilježen prodorom komuni-kacijskih tehnologija u mnoga područja rada, što je tim društvima otvorilo put razvoja prema »informacijskom društvu«. To bitno mijenja odgojno-obrazovne sisteme, unosi u njih probleme koji zahtijevaju urgentno rje-šavanje. Naše društvo, pa time i školski sistem, u oblasti komunikacijskih tehnologija sve manje zaostaje za modernim svijetom. Zato i naš od-gojno-obrazovni sistem, koji je u svojoj suštini sistem za prenošenje oba-vještenja, sve izraženije osjeća sljedeće probleme:

1. Prožimanje sistema obrazovanja i odgoja novim tehnologijama ši-renja i obrade informacija, audio-vizuelnom i informatičkom tehnologi-jom. Pitanje je kako će te tehnologije doprinijeti obrazovanju ljudi. Hoće li one (i mogu li) promijeniti (djelimično ili potpuno) nastavne metode? Ako te tehnologije mijenjaju smjer obrazovanja, kako će se ponašati pe-dagozi? Konačno, mogu li pedagozi pratiti te trendove, mogu li biti na če-lu te aktivnosti i instruisati nastavnike?

2. Kakav stav, u okviru odgojno-obrazovnog sistema treba zauzeti prema informacijskoj tehnologiji kao nastavnom predmetu? Naime, ne postoji poseban profil nastavnog kadra školovan za audio-vizuelnu i in-formatičku tehnologiju, niti su, pak, pedagozi stručnjaci za instruisanje nastavnika u ovoj oblasti. Imajući u vidu da je našem društvu na početku

XXI vijeka neophodan izvjestan nivo audio-vizuelne i informatičke kulture, ovom problemu se mora pristupiti organizovano i planski.

U školskoj praksi se korišćenje televizije i drugih auditivnih, vizuelnih i audio-vizuelnih sredstava (magnetofon, kasetofon, radio, kino-projektor) nije razvilo do stupnja masovne difuzije iako se to moglo očekivati s obzirom na tempo njihovog razvoja i ekspanzivnu propagandu. Ovo se posebno odnosi na televiziju od koje se očekivalo da umnogome potisne (a u nekim oblastima i zamjeni) nastavnika. Primjena tih sredstava svela se samo na specifične primjere, odnosno na neke nastavne jedinice i to kao nastavna sredstva. Nešto drugačija je situacija sa informacijskom tehnologijom, posebno kada su u pitanju kompjuteri. Osamdesetih godina je postavljen ambiciozan cilj da informatika prevlada u cjelokupnom našem odgojno-obrazovnom sistemu. Ubrzano su se uvodili kompjuteri, a zagrijani zagovornici su proricali vrijeme u kojem će kompjuteri zamijeniti nastavnike. Taj cilj, naravno, ni izdaleka nije ostvaren, ni kod nas, ni u najrazvijenijim zemljama svijeta. Međutim, informatika se tako razvija da sve više zaokuplja pažnju pedagoga.

Masovni mediji su danas, a to će znatno više biti i u budućnosti, paralelni sistem odgoja i obrazovanja koji djeluje u školskom sistemu i van njega. U poređenju sa školom, taj sistem ima sljedeće karakteristike:

— ponuda se može birati (izbor programa, izbor sadržaja) i najčešće se izbor vrši kao kompenzacija, kao odmor, relaksacija ili upuštanje u identifikaciju putem fantazije;

— za razliku od ponude koju daje škola, od masovnih medija se ne očekuju vidljivi ishodi u ponašanju, niti u bilo kojem iskazanom uspjehu;

— masovni mediji se prate krajnje neobavezno;

— u zavisnosti od emisije, odnosno vještine producenta, za praćenje programa masovnih medija nije potreban napor. Čak i znatno teže teme mogu se pratiti uz relativno mali trud.

Danas se u pedagoškoj literaturi, periodici i štampi — domaćeg i stranog porijekla, sve češće mogu sresti mišljenja da su masovni mediji štetni po školski odgojno-obrazovni rad. Pored toga, vrlo malo je planske i organizovane aktivnosti da se u školskoj nastavi uči kako učestvovati u masovnoj komunikaciji, da se proučava didaktička struktura emisija, odgojne poruke i obrazovni ishodi. Isto tako, uočljivo je da se masovni mediji koriste za ostvarivanje političkih ciljeva, privredne propagande, kulturnog uticaja i sl, od čega nije moguće zaštititi djecu.

1.7.5. Slobodno vrijeme

S obzirom na brzi tempo života, koji nameće razvoj nauke, tehnike i tehnologije i povećane potrebe savremenog čovjeka, slobodno vrijeme i rad shvataju se kao dva nužna, ali suprotstavljena društvena podsistema. Prinuden da radi i stiče materijalna dobra potrebna za život, čovjek sve više shvata rad kao prinudu i lošu stranu života, a slobodno vrijeme kao jedino ugodno područje života. Drugim riječima, rad se shvata kao područje za sticanje materijalnih dobara potrebnih za slobodno vrijeme. Gledano tako, »... slobodno vrijeme ima vrijednost samo onda ako se raspolože dovoljnim sredstvima za sudjelovanje u materijalnim ponudama« (H. Giesecke, 1993). Tako se dolazi do veze slobodnog vremena i sticanja potrebnih dobara, odnosno rada.

Nesporna je činjenica da su rad, slobodno vrijeme i potrošnja značajni činioci odgoja i obrazovanja. Ovi činioci utiču na djecu i omladinu, na ljude u mladosti i na ljude u zreлом dobu. S obzirom na to da nas, u okviru ove knjige, posebno interesuju uticaji na djecu i mlade, poslužićemo se (jednim dijelom) sljedećom ilustracijom (H. Giesecke, 1993):

1. Čovjek se još u ranom djetinjstvu (a to ga prati kroz cio život) susreće sa protivvrječnostima između potreba i želja, s jedne strane, i prisiljenosti na izbor i odricanje (bilo iz materijalnih, vremenskih ili nekih drugih razloga), s druge strane. Tako se javlja jedna vrsta »zastora« između zahtjeva i očekivanja, što ima snažan uticaj na učenje uopšte.

2. U slobodnom vremenu, znatno jasnije nego u školi i na radnom mjestu se uočavaju materijalne i socijalne nejednakosti.

3. U slobodnom vremenu, jasnije nego u školi ili na radnom mjestu, do izražaja dolazi samostalnost u odlučivanju o potrošnji.

4. U slobodnom vremenu se stiče značajno iskustvo po pitanju slobode izbora stvari (potrošnja), i ljudi (druženje, socijalizacija) i tako dalje.

Razliku između rada i slobodnog vremena dijete upoznaje sa polaskom u školu. Isticanje te razlike i značaja slobodnog vremena proteže se kroz cio život. Za život modernog čovjeka slobodno vrijeme će dobijati sve veći značaj, jer će u njemu čovjek iskazivati učešće u kulturi, nauci, umjetnosti i politici. Nasuprot svemu tome, slobodno vrijeme je još lična stvar pojedinca, a u nastavnim planovima i programima svih nivoa školovanja ima podređeno mjesto.

1.7.6. Permanentno obrazovanje

Činjenica da je život od najstarijih vremena neprekidno učenje, jasno demantuje zamisao da je permanentno obrazovanje novina. Dakle, da bi upotpunili početno obrazovanje i obogatili lično iskustvo na izvorima zajedničkog saznanog »kapitala«, ljudi su odavno smatrali bitnim organizovanje obrazovanja tokom cijelog života. Moda vremena u kome živimo jeste korišćenje neologizma »permanentno obrazovanje« čime se označavaju mnogobrojni zahtjevi za obrazovanjem u različitim ustanovama, po volji jedinke ili mimo te volje.

Ranija je pojava da su se permanentno obrazovali pojedinci koji su bili za to motivisani, posebno željom za napredovanjem u društvu. Danas se u permanentno obrazovanje uključuju pripadnici raznovrsnih društvenih struktura i među njima su i oni koji su za to snažno i oni koji su krajnje površno motivisani.

Permanentno obrazovanje danas pokriva raznolike djelatnosti: obrazovanje zaposlenih lica u skladu sa potrebama profesije, obrazovanje za brže napredovanje, obrazovanje nezaposlenih lica, obrazovanje mladih, obrazovanje u cilju povećanja kulturnog nivoa i slično.

Znatno je porastao broj onih koji se bave permanentnim obrazovanjem kao što su škole, razna udruženja, organizacije unutar preduzeća, trgovačka preduzeća, kompanije i tako dalje.

Potrebe za svim oblicima permanentnog obrazovanja u budućnosti će se znatno pojačati. To će usloviti sve brži razvoj tehnike, privrede i nužnost konkurentnosti na svjetskom tržištu.

* * *

U okviru ovog poglavlja pokušali smo da napravimo skicu onih polja i mjesta učenja i vaspitno-obrazovnog djelovanja uopšte, koja mogu imati (imaju) najvažniju ulogu u organizaciji obrazovanja i odgoja u školi. Učinak tih pojedinih faktora, pojedinaca i institucija najčešće nije moguće razlučiti, niti potpuno odvojeno posmatrati. Cilj nam je bio da pokažemo da rast i sazrijevanje jedinke teku u okvirima različitih polja učenja, obrazovanja i odgoja. Škole kao ustanove za učenje, samo su dio tog kompleksa. Značaj tih ustanova ne treba ni potejenjivati ni precjenjivati. Čovjek uči živeći i živi učeći u procesu socijalne aktivnosti.

ložaj u svijetu, filozofska misao je oduvijek u centar svojih interesovanja stavljala odgoj i obrazovanje. Odgoj i obrazovanje su predmet filozofije u svim njenim razvojnim etapama: antičkoj, srednjovjekovnoj, novovjekovnoj, modernoj, pa i savremenoj filozofiji. Filozofija i pedagogija zajednički proučavaju čovjeka i smisao njegove egzistencije. Naime, »... kao totalna refleksija o bitku i smislu egzistencije, filozofija proučava najopćenitije zakonitosti svijeta, života i antropogeneze, dok se pedagogija usmjerila na područje maksimalno mogućeg povijesnog ostvarivanja čovjeka kao relativno slobodnog bića« (Nedeljko Kujundžić, 1989, str. 205). Filozofija pomaže pedagogiji da dublje osvijetli i konkretizuje ideal ljudske egzistencije, ljudske slobode, kao i gnoseološko-logičku problematiku, odnosno problematiku intelektualnog odgoja. Uske veze i zajednička polja proučavanja pedagogija ima i sa filozofskim disciplinama. Tako, na primjer, etika kao filozofija morala, ljudske prakse i ljudskog djelovanja i osnovnim mjerilima za vrednovanje ljudskog djelovanja u uskoj je vezi sa moralnim odgojem, a estetika kao filozofska disciplina koja ispituje lijepo, odnosno vrijedno u umjetnosti i istražuje osnovne uslove i kriterijume umjetničkog prosuđivanja, stvaranja i doživljavanja, u uskoj povezanosti je sa estetskim odgojem. Pedagogija i filozofija su srodne i u pogledu struktuiranja metodologija istraživanja. Naime, gnoseologija (teorija saznanja) razmatra istinitost saznanja, izvore saznanja, mogućnosti, obim, granice i objektivnost procesa saznanja, te tako neposredno služi kao oslonac metodologiji pedagogije i teoriji odgoja. U tom smislu se filozofija i pedagogija međusobno dopunjuju.

Pedagogija i psihologija — Pedagogija je suštinski vezana za psihologiju. Između njih postoji više uslovnih veza koje su vidljive u samim predmetima tih nauka. Psihologija izučava zakonitosti razvoja psihičkog života čovjeka, a pedagogija razrađuje zakone upravljanja razvojem ličnosti. Spoj zajedničkih interesa ovih nauka vidljiv je u ispitivanju pokazatelja obučenosti i odgojenosti ličnosti. Psihologija cjelokupnim predmetom svojih proučavanja direktno služi pedagogiji. Naime, ona proučava psihičke funkcije (saznajne, emocionalne i motivaciono-voljne); psihičke dispozicije (sposobnosti, znanja, umijenja i druge adaptivno-produktivne obrasce kulturnog, tehničkog, profesionalnog, političkog i sličnog ponašanja); razvojne karakteristike — interesovanja, preferencije, stavove, vrijednosti i vrijednosne orijentacije; dinamičke osobine — instinkte, potrebe, nagone, motive, crte ličnosti; temperament, karakter i

1.8. SISTEM PEDAGOŠKIH NAUKA

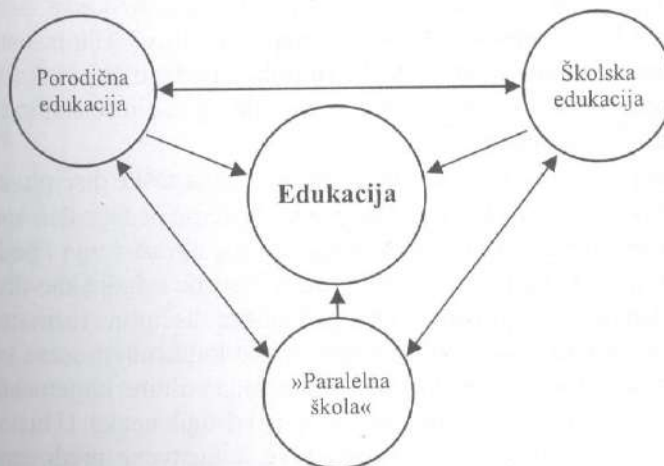
Nauka o obrazovanju i odgoju je mlada u poređenju, na primjer, sa filozofijom, medicinom i brojnim prirodnim naukama. Svoju pravu afirmaciju doživjela je u XIX vijeku, a burno širenje tek sedamdesetih godina XX vijeka. U tom novom periodu nastao je niz njenih disciplina i poddisciplina.

Gaston Mialaret (1989, str. 29) ističe tri glavna činioca »edukacije«: *porodica, školske ustanove i »ono što su sociolozi nazivali »paralelna škola«, a sastoji se istodobno od društvenog života u cjelini i, posebno, od svih medija»...* (štampe, radija, televizije, i tako dalje). Pojam edukacija uzet je veoma široko — s obzirom na svrhu, metode i tehnike, primjenjene psihološke procese; s obzirom na nastavni program, pa i znatno dublji preobražaj pojedinca i, posebno, s obzirom na konačni ishod tog procesa. Grafički on to predstavlja na više načina:

Porodica	Školska ustanova	Difuzno obrazovanje i profesionalni život
----------	------------------	---

Shema br. 7

ili ovako:

Shema br. 8

U našoj pedagoškoj teoriji najpoznatiji je prikaz sistema pedagoških disciplina čiji je autor N. Potkonjak (vidi shemu br. 9).

Savremeni njemački pedagog Ditrih bitno drugačije raščlanjuje pedagogiju (vidi shemu br. 10).

Iz shematskog prikaza se može uočiti da se pedagogija kao nauka raščlanjuje na teorijske naučne discipline, na posebne pedagoške discipline koje se bave promišljanjem neposredne prakse odgoja i na poddiscipline školske pedagogije (teorija škole, teorija curriculumuma i teorija nastave (didaktika)). Pažnju privlači i shematski prikaz koji je sačinio njemački pedagog Lencen. On pedagošku nauku dijeli na poddiscipline, strukovna usmjerenja i polja prakse (vidi shemu br. 11).

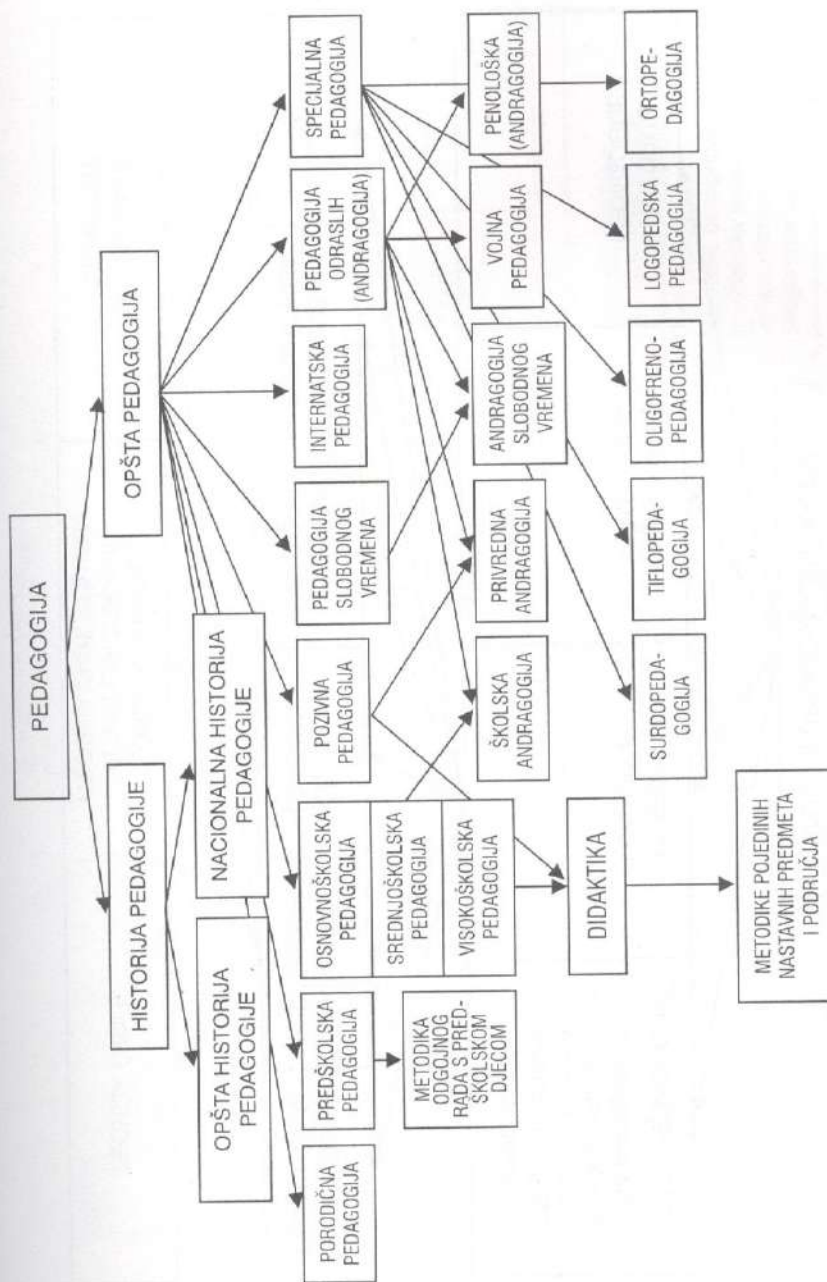
Razrađujući dalje školsku pedagogiju, Lencen joj kao najvažnija područja određuje: *metodiku*, *medije* i *didaktiku* (Shema br. 11).

Konačno, pedagogiju i njene discipline možemo shematski prikazati i kao na shemi br. 12.

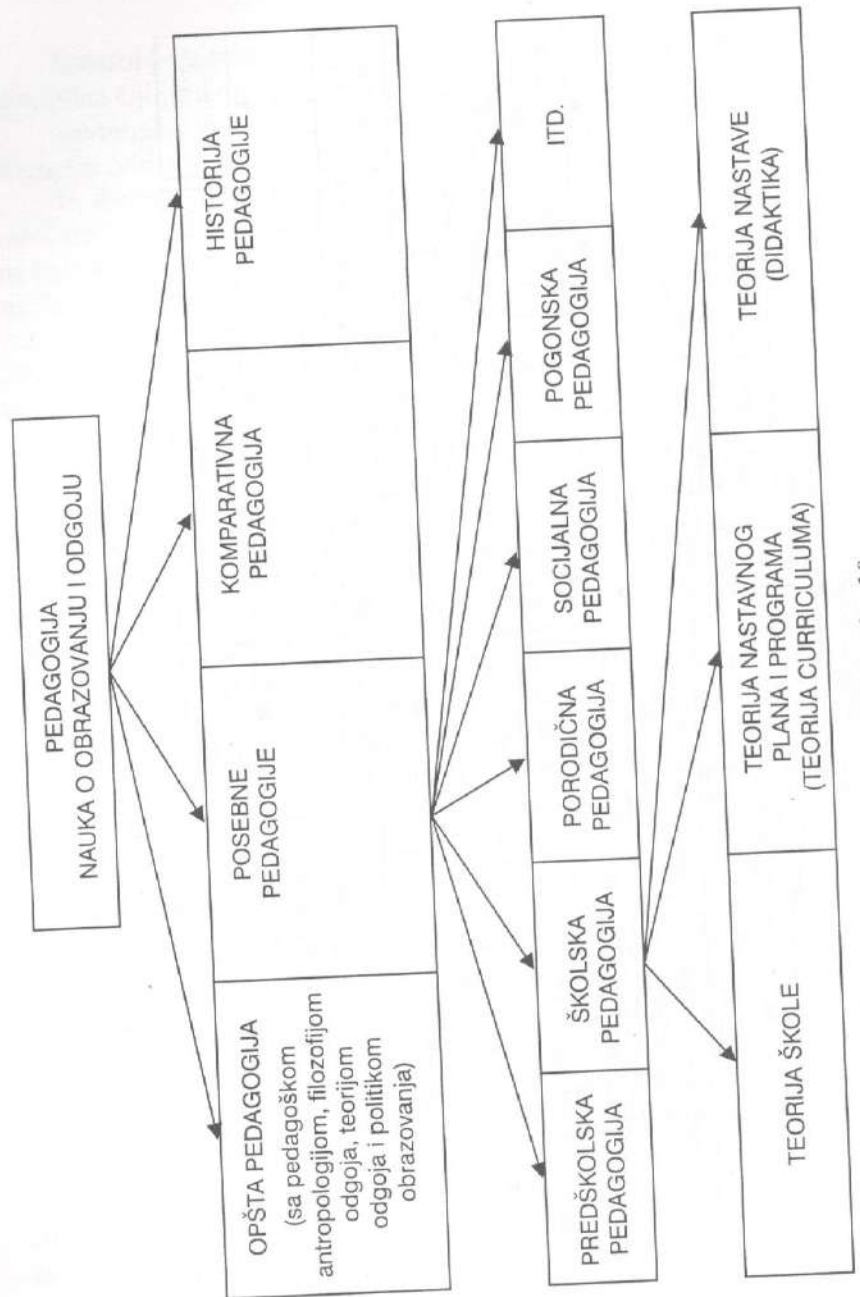
Pojam *pedagogija* obuhvata ukupna naučna proučavanja odgoja kao posebnog društvenog fenomena. Tim pojmom označena je nauka o odgoju u svojoj sveukupnosti. Odgoj se u neposrednoj životnoj stvarnosti manifestuje u različitim oblicima, pa se u pedagoškoj nauci pojavljuju različita odgojna područja. Svakim posebnim područjem odgoja bavi se posebna grana ili disciplina pedagogije. To pedagošku nauku čini razgranatom, a sve te grane ili discipline čine *sistem pedagoške nauke*. Sistem pedagoške nauke nije nešto što je fiksno i nepromjenljivo. U tom sistemu se, u skladu sa razvojem društva, nauke (posebno pedagoške) i tehnike pojavljuju uvijek nova područja i nove grane i na taj način se stalno razvija i bogati pedagoška nauka.

Sistem pedagoških nauka čine sljedeće pedagoške discipline:

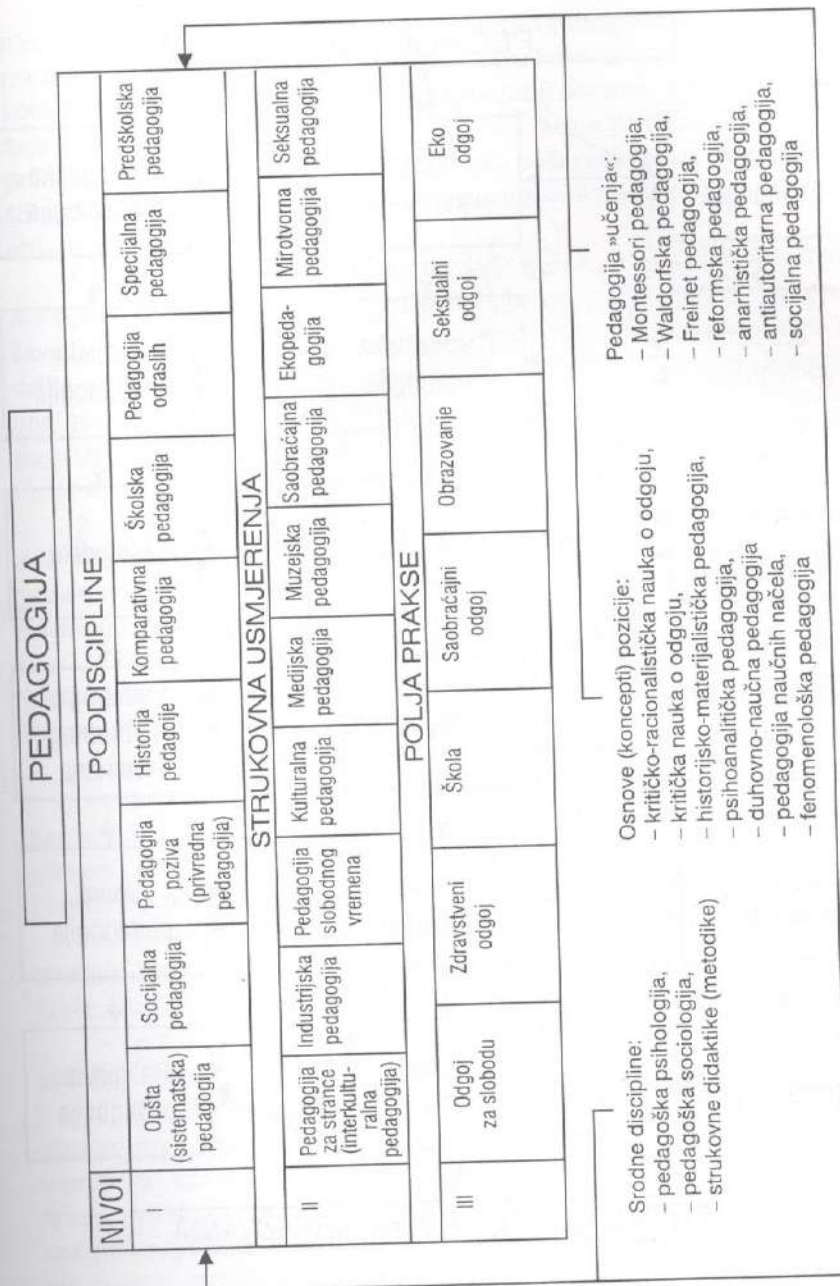
1. *Historija pedagogije* je disciplina u sistemu pedagoških nauka koja, u vezi sa savremenom problemima odgoja, obrazovanja i pedagoške nauke, proučava historijski razvoj prakse i teorije odgoja kao društvene pojave i djelatnosti u prošlosti. Ova pedagoška disciplina razmatra pedagoške procese kao neodvojivi dio historijsko-kulturnih procesa konkretnih društava. U tom smislu ona koristi saznanja kulture, umjetnosti, opšte historije, sociologije, filozofije, psihologije i drugih nauka. U historiji pedagogije su jasno uočljive dvije neodvojive, jedinstvene, predmetne oblasti: pedagoška teorija i pedagoška praksa. Svaka od tih oblasti istraživanja ima predmetnu samostalnost, ali su u svojoj suštini jedinstvene i neodvo-

Schema br. 9

Shema br. 10

Shema br. 11